

Literárne ponímanie kultúrnej alterity v slovenskom humanizme

MARTA KERULOVÁ (NITRA)

Inakosť v rámci kultúrneho a vzdelaneckého literárneho života na slovenskom území vykazuje v období od stredoveku po barok isté špecifiká, pokiaľ máme na mysli kultúrnu alteritu – vo všeobecnom význame tvorenú antonymickou dvojicou svoje – cudzie. Bezpochyby jednotlivé historické kategórie a ich odlišný, prípadne protikladný aspekt nemožno vnímať v razantných kontúrach. Treba mať na zreteli, že čím ďalej do minulosti, tým viac sa fakty zahmlievajú príčinou časovej odľahlosti a materiálovej nekompletnosti.

Pokiaľ ide o stredovekú Európu, opozíciu svoje–cudzie by sme mohli pohotovo aplikovať na mocenské snahy kráľov a šľachticov, na dobýjanie krajín, panstiev či miest. Slovenským územím sa prehrali mnohé vojny a obyvatelia niesli neblahé dôsledky takmer všetkých politických pohybov vo vtedajšom „historickom“ svete.

V tejto súvislosti musíme však brať do úvahy aj prítomnosť kultúrnych výdobytkov a prúdov, ktoré túto krajinu neobišli. Je všeobecne známe, že sa u nás spievali hymny Ambrósia z Milána, Tomáša Aquinského, Hermanna z Reichenau; mimo cirkevnej oblasti sa spievali študentské vagantské piesne (neskôr poslovenčené), boli známe európske zbierky exempli, študovali sa Augustínove Vyznania a pod.

Ide o špecificky jednotnú európsku literatúru, ktorá má spoločné východisko v rímskej antike, v nadväzovaní na kresťanstvo, používa spoločný literárny jazyk – latinčinu a nakoniec je pre ňu vlastný aj spoločný vývoj až do konca 1. tisícročia, keď sa začínajú postupne vyčleňovať národné literatúry, ktoré zohrali vo formovaní národného vedomia aspoň takú úlohu, ak nie väčšiu, ako dynastiami ohraničené územia Európy. V univerzitnom prostredí proces tejto postupnej disimilácie trval dlhšie – prakticky až do reformácie stredovekí študenti na univerzitách v rozličných európskych mestách nachádzali na artistických fakultách rovnaké štúdium septem artes liberales, študovali tých istých autorov, tie isté poetiky, v tej istej nadnárodnej reči. Stredoveká latinská literatúra nepredsta-

vuje konglomerát národných prvkov, ako by sme bežne predpokladali na základe novovekých kritérií, ale jednotne – nie uniformne – vychádza z kresťanstva, nadnárodného latinského jazyka a unifikovaného vzdelávacieho systému.

Cudzie-svoje skôr ako v pozemských dimenziách priťahovalo pozornosť v prvom rade v transcendentálnom hierarchizovaní sveta, v existenčnej opozícii Augustínovej *civitas Dei* a *civitas terrena*, v pomínuteľnom, zmyslovom svete a v nadpozemskom, večnom svete. Ďalej výrazný odiózný vzťah vykazuje fenomén pohanstva a kresťanstva, a nezmieriteľnosťou je poznačený zápas s heretikmi vo vnútri cirkvi.

Križiacke výpravy sa takisto ponímali ako celoeurópsky záujem – až turecké nájazdy pomaly prispievali k intencionálnemu vydeľovaniu regiónov a krajín, ktoré bolo treba brániť. Vznikalo územné vlastníctvo, keď sa nepriateľ stával skutočnou alteritou, a teda hrozbou pre jednotlivé hrady a mestá – ako aj výzvou k plneniu kresťanskej povinnosti bojovať proti nepriateľom-pohanom. Prakticky do prvej svetovej vojny bola Európa rozdelená podľa panujúcich dynastií a patriotizmus mal spočiatku niekoľko foriem: štátny, krajový, etnický, jazykový, kultúrny, politický.

Latinské listiny a kroniky z 12. a 13. storočia označujú Slovákov ako Sclavi, Slavi, často v protiklade k Bohemi – Česi, Poloni – Poliaci. Napriek tomu, že na slovenskom území, vyjmúc južné okrajové oblasti, slovenské obyvateľstvo vždy tvorilo rozhodujúcu početnú prevahu, v rámci uhorského štátu nikdy nedosiahlo politickú samosprávu, čo sa zákonito premietalo i do kultúrneho života.

Kultúrna situácia, najmä v 14. až 16. storočí, bola iná ako v Čechách, eo ipso aj literárna tvorba bola nevýrazná. Vcelku sa teda slovenská história stáva šnúrou defenzívnych sťažností na „národne“ orientované nespravodlivosti, ktoré sa pociťovali ešte pred otvorenými asimilačnými snahami z maďarskej strany v 19. storočí.

V bohatých stredovekých mestách na Slovensku, najmä v kráľovských a banských, dochádzalo k roztržkám medzi slovenským patriciátom a nemeckým, ktorý zosilnel a pôvodne sa k nám dostal v kolonizačných vlnách v 12. a 13. storočí. Žilinskí mešťania si vynútili od Ľudovíta Veľkého Privilegium pro Slavis (1381), zahrňujúcim spravodlivé zastúpenie Slovákov i Nemcov v mestskej správe. Ďalej zaznamenávame slovakiizačný proces predovšetkým v praktickej administratíve na magistrátoch, kde sa literárna čeština silne poslovenčuje (Žilinská mestská kniha, 1378–1524). Podobne Matej Hunyadi vydal dekrét proti národnostným rozporom (1486) v Trnave a v roku 1551 tomu istému mestu vystavil dekrét

o voľbe richtára cisár Ferdinand II. – tentoraz pre spory medzi maďarskými mešťanmi na jednej, nemeckými a slovenskými na strane druhej. Historici upozorňujú, že práve v Trnave, kde národnostné rozpory pokračovali aj po cisárovom zásahu – mešťania použili okrem iného tento argument: „My sme pôvodní obyvatelia tohto mesta, my sme tu boli skôr než ostatní.“ Anticipuje sa už v polovici 16. storočia barokový žáner „chvála slovenského národa“, v ktorej sa predostiera autochtónnosť slovenského obyvateľstva. Podobne sa anticipuje „chvála slovenského jazyka“ v artikuloch súkennického cechu v Trenčíne, ktoré dovoľujú ako rokovaciu reč slovenčinu alebo „moravský jazyk“, ale prísne zakazujú rokovať po „uhersky“¹. V priebehu 16. storočia sa popri kultúrnych nárečiach zo 14. storočia rozvíja ako literárny jazyk čeština – predovšetkým zásluhou vplyvu reformácie. V tomto storočí zaznamenávame výraznejší rozkvet slovenskej literatúry, a to nielen ľudového pôvodu. Začínajú sa angažovať vzdelanci, prevažne zo zemianskej vrstvy a v ojedinelých prípadoch z nižšej šľachty. V českom kultúrnom živote vynikol Slovák Martin Rakovský, Varinec Benedikt Nedožerský, Ján Jessenius – na Slovensku pôsobili českí autori ako Ján Silván, Pavol Kyrmezer, ale aj prisťahovalec z Lužického Srbska – Ján Bocatus.

V tejto súvislosti sa nedá neuviesť chronicky známa pasáž z Nedožerského predhovoru k latinskej gramatike českého jazyka², kde Benedikt Nedožerský karhá svojich rodákov: „Ale tu sa mi naozaj zdá, že musím napomenúť najmä svojich rodákov Slovákov, ktorí najväčšmi zanedbávajú pestovanie svojho jazyka – natoľko, že niektorí (vravím o daktorých zo skúsenosti) vystatujú sa tým, že nielenže nečítajú české knihy, ale že ani jednu nemajú vo svojich knižniciach. Preto sa stáva, že musia rozprávať pololatinsky, keď im o veciach domácim jazykom prichodí zhovárať sa“... „A ani ich ja tu nenútim k českému jazyku, ale vyzývam k cvičeniu a pestovaniu vlastnej reči, najmä keď oplývajú školami nielen v mestečkách a mestách, ale aj na dedinách...“³

Zopár exkurzov do histórie sa usilovalo načrtnúť politicko-kultúrnú atmosféru, v ktorej žila a rozvíjala sa umelecká tvorba.⁴

¹ Ján Tibenský: Chvály a obrany slovenského národa. Bratislava, 1969, s. 23.

² Grammaticae Bohemicae ... libri duo. Praha, 1603.

³ Jozef Minárik: Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva 2. Bratislava, Tatran 1985, s. 311–312.

⁴ Nespokojnosť slovenského mešťanstva prudko sa zviditeľnila i v súvislosti s richtárskymi voľbami r. 1650 v B. Bystrici. Celý spor sa dostal i pred

Vo vzdelaneckom prostredí na rozdiel od „militantného“ riešenia sporov v magistrátoch a cechoch nevynikalo povedomie alterity ako vyhrotená národná odlišnosť, no zároveň práve v jazykovej oblasti začínalo u Slovákov vedomie vlastnej identity. Na druhej strane je zjavná skutočnosť, že národné uvedomenie vyrastalo z turbulentného historického podložia, ktoré sa v literatúre prejavovalo etnickým a krajovým patriotizmom a napríklad u humanistu J. Jakobeu a predovšetkým u barokového historika B. Magina – plynulo prerastajúcim do celoslovenskej „obrany a chvály národa“.

Historické pohyby a kolízie sa v humanizme zákonito prenášali do literatúry cez prizmu antickej tvorby ako vzoru a dá sa očakávať výskyt slovakizačných indícií.

V tomto období v próze i vo veršoch a s primeranou rezonanciou hovorili „o Slovensku“ prisťahovalci na slovenské územie, alebo tí, čo zas odišli do cudziny zo Slovenska. Ich migrácia bola síce pociťovaná ako cestovanie, pôsobenie mimo rodiska, ale nie ako cudzie vo svojom, ani svoje v cudzom, v zmysle, že by zahŕňalo celý komplex odlišností smerujúcich k národným ohraničeniam. Navyše v umení nie je možné simplifikovane sledovať priamu líniu, akej sa držal Nedožerský pri karhaní nevedomých rodákov a výzvou kultivovať slovenčinu.

Netreba však strácať zo zreteľa, že hoci sa Nedožerský v prípade gramatiky predstavuje ako tvorca odborného diela – bez nároku na umeleckú fikciu, sám literárny humanizmus existuje ako učená zložka renesancie, v ktorej poézia býva úzko spätá s historickými udalosťami, a teda aj s dobovým vedeckým výkladom histórie Slovákov.

Jakub Jakobeus, pobiellohorský vyhnanec z Kutnej Hory, zareagoval na nemecky písanú prácu Dávida Frölicha: Starobyľný nemecko uhorský, spišský a sedmohradský rodák⁵ (Levoča 1641). V spise presadzuje názor o autochtónnosti nemeckého obyvateľstva na Spiši a tvrdí, že Slováci

panovníka a palatínovi P. Pálffyemu, ktorý prichádza do B. Bystrice, predkladajú Puncta seu postulata – Body a požiadavky národa maďarského a slovenského. Predniesli ich v záujme blaha všetkého obyvateľstva kráľovstva. V 12. bode sa napríklad píše, že v slovenskom kostole treba povoliť vykonávanie všetkých obradov bez akejkoľvek prekážky a pretože je slovenský kostol pre terajší počet veriacich primálny, je potrebné, aby sa na náklad spoločných mestských prostriedkov dal zväčšiť a rozšíriť. Podrobnejšie sa problematike venuje Ján Tibenský: Chvály a obrany slovenského národa. Bratislava, 1969.

⁵ Der uralte deutsch-ungarische, zipserische und siebenbürgische Landsmann.

prišli na Spiš až v 11. storočí. Jakobeus je zrejme poverený napísať vedecky fundovanú odpoveď, ktorou má byť historická próza *Viva gentis Slavonicae delineatio* (*Živé opísanie slovenského národa*, Levoča 1842) – a to v „materinskej“ reči. Zaradil sa do zoznamu tvorcov textov apologetického charakteru, kam v baroku patria J. B. Magin, S. Timon, B. Szöllösih atď. Na základe starších textov Jakobeus vyložil históriu Slovákov – tradične počnúc od biblického Noemovho syna Jafeta. Próza sa nezachovala – máme o nej správy od vtedajších vzdelancov: spomína ju Jakobeov syn Mikuláš, ale aj polyhistor Matej Bel. Zachovala sa však Jakobeova latinská epicko-lyrická báseň, prídavok k próze *Gentis Slavonicae lacryme, suspiria et vota* (*Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa*, Levoča, 1642) – v ktorej Matka Slovákov oplakáva svoje deti a hrdinských synov. Slovenský národ – *Natio Slava*⁶ – má etnický charakter, vníma sa ako národný kolektív s vlastným jazykom, no územne je zaradený do uhorského kráľovstva.

Básnik explicitne hovorí o trpiacich Slovákoch prostredníctvom pôsobivej personifikácie Matky Slovákov, plačúcej a prosiacej Krista za svoje deti. Táto postava prezentuje jednak nadviazanie na topický motív starovekých plačúcich žien nad svojimi deťmi (Ráchel, Venuša), jednak dnes disponujeme faktickými i medzitextovými dôkazmi, že ide o inšpiračný zdroj pre budúcich tvorcov monumentálnej Matky Slávy v národnom obrození, ktorá od defenzívneho postoja prechádza do veľkolepého apelu k národu (J. Hollý, J. Kollár).

Humanistické vlastenecké cítenie dokladá v latinskej poézii kontaminovanie antiky a slovacity v niektorých motívoch, čo môžeme markantne vidieť časovo ešte pred Jakobeom, v zbierke *Hungaridos libri poematum V.* (Päť kníh uhorských básní. Bardejov 1599) od Jána Bocatia, takisto prisťahovalca, prihovárajúceho sa napríklad Nymfám Bodrogu.⁷

Podobne sa v umelej literatúre štátne územia emotívnejšie vnímajú prežívaním tureckých vojen a kreuajú základ pre novodobý typ patriotizmu. Vznikajú početné básne, vyčítajúce „Germánii“, že nepomáha Európe odraziť tureckú expanziu. J. Bocatius v enkomiiach a epických básňach uplatňuje kategóriu vyhranenej občiansko-politickej poézie a protiturecké nálady vyjadruje v intenciách humanistického vlastenectva (*Ad Hungariam – Uhorsku, Poeta ad Germaniam – Básnik Nemecku*).

⁶ Gens Slavonica, Gens Slavorum, Natio Slavorum.

⁷ Podrobnejšie: Marta Kerul'ová: Nahliadnutia do staršej slovenskej literatúry. Nitra, Filozofická fakulta Univerzity Konštatína Filozofa 1999.

Popri oslavných básňach na odvážnych veliteľov a bojovníkov pokúša dokonca o kritiku do „vlastných“ radov a dáva za príklad asketického a v boji udatného Turka, čo v nijakom prípade netreba pokladať za postoj sympatizujúci s Turkami, ale skôr za humanistický modus práce s motívom výzvy na oslobodenie Európy.

Pri akcentovaní humanistického didaktizmu Bocatius zdanlivo narúša idealizované typizovanie i kategóri *cudzie* rovná sa *negatívne* a *domáce* rovná sa *pozitívne*, keď dáva za morálny príklad tureckého vojaka, ktorý neholduje alkoholu ako nemecký žoldnier. Identifikácia etnika, národa, územia – sa síce formuje vo vyhranenej občiansko-politickej téme a v militantne invektívnom nasadení (Turek, žoldnier, vojna, dobytie miest), avšak osobitú modifikáciu spôsobuje prevaha didaktického tónu, ktorý autora dokonca vo väčšine epigramov odlišuje od antického vzoru Marcialia.

O Bocatioví a Jakobeovi sa dá povedať, že boli dvaja „imigranti“ v Prešove. Bocatius na podnet Gebelia – učiteľa z Kremnice – prichádza za profesionálnym pedagogickým uplatnením a stáva sa rektorom školy, Jakobeu vyhnaní z vlasti nepriaznivé politické pobilohorské pomery. V literárnej tvorbe neakcentovali svoj odlišný pôvod, ale v básnických textoch zrástli s problémami a kultúrou slovenského meštianskeho prostredia.

V rámci humanistického kozmopolitizmu jestvuje aj opačná destinácia: do Prahy odchádza rodák od Kežmarku⁸ Ján Filický (1580–1622), rovnako pisateľ príležitostnej poézie. Dodržiava funkčné požiadavky príležitostných žánrov a hoci nezmieriteľný kalvín – v epigramoch nerozoberá do hĺbky teologické otázky⁹. Tak ako ostatní autori ostávajú pri občasných témach celibátu, pôstu od mäsa – Filický podniká niekoľko básnických výpadov voči opozitnej konfesii, dokonca zaútočil proti pápežovi a odpustkom.

V intenciách humanistu–vzdelanca v latinských príležitostných básňach väčšinou nepoukazuje na nezmieriteľnosť kalvinizmu a katolicizmu cez prizmu teológie, ale cez politické a spoločenské odsudzovanie nešvárov v náprotivnej skupine. Niekedy sa ťažko určuje, či smer satiry vedie rovno k neresti samej, ktorej nositeľom je ktorýkoľvek predstaviteľ z radu občanov, teda aj príslušník kléru; alebo kritika smeruje priamo k nosi-

⁸ Farkašovce, dnes Vlková.

⁹ *Carminum liber primus – Carminum liber secundus sive Miscella epigrammata*. Basilej 1614.

teľovi negatívneho správania. Z textov vyplýva, že poeta predstaviteľa cirkevnej obce ostentatívne postavil na miesto nerestníka iba z dôvodu jeho príslušnosti k nepriateľskému tábora. Tým sa nepeknosť morálnych defektov násobí, dáva voľnejší priestor postaviť ju na pranier a súčasne funguje ako výstraha pred odporcami kalvinizmu.

Ide o všeobecný manéver našich epigramatikov, ktorí ak chceli byť v útočnosti slobodnejší, nemenovali adresáta otvorene, použili opisnú narážku alebo fingované pomenovanie – niekedy antonomázijského charakteru. Vytváral sa istý druh protireakcie na enkomickú tendenciu v príležitostnej poézii s kladným obsahom – kde sa dôsledne uvádza portrét, komu alebo o kom je báseň napísaná.

Tento typ akejsi spoločenskej ohľaduplnosti sa kompenzuje v prípade, keď sa má zintenzívniť útočnosť a didaktický účinok, adresát volí zo skupiny, na ktorú netreba brať ohľady, ale naopak, treba ju čo najviac zdiskreditovať. U *Bocatia* je to napríklad *Zoilus* – zlomyseľný a nevzdelaný kritik jeho básní, zvaný i *Bubalus*.

U *Filického* nastáva tenzia medzi didaktickým literárnym princípom a reálnou protikatolíckou náladou, medzi gnómickým a konkrétnym. Osobné, jedinečné prechádza do skupinového nadosobného a všeobecné sa zároveň typizuje.

Laické vzdelanecké prostredie latinského humanizmu vykazovalo špecifický literárny kozmopolitizmus, popri ktorom však zároveň evidujeme faktografické lokálne vydeľovanie tureckých vojen a všetkého, čo s touto hrozbou súviselo. *Filický* v básni venovanej *Bocatiovi* vyznáva, že nie je jeho zvykom písať o chlipných satyroch ani o *Venušiných* dobrodružstvách, ale jeho zaujímajú len vážne témy, významní ľudia a vlasť.¹⁰

Osobitým spôsobom vlasteneckú orientáciu preukazuje epigram *Ad Shettium* (*Posmeškárovi*), okolo ktorej sa postupom času nahromadilo viac mienok, počnúc jej interpretáciou ako historického dokumentu až po akcentácie fiktívnej zložky a zaznamenanie topickej antonomázie. *Ján Mišianik* tvrdí, že popri *Filického* humanisticko-reformačnej orientácii je až prekvapujúca táto báseň na obranu Slovanov, „v ktorej polemizuje s talianskym básnikom z *Ilýrie*, *Sphettim*“. V básni – podľa *Mišianika* komponovanej ako dialóg – autor sa obracia na *Sphettiho* ako na *Ilýra*,

¹⁰ *Ján Mišianik*: Vývin humanizmu na Slovensku. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.–16. storočí*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 223.

ktorý sa vyvyšuje nad Čecha a Lecha – a moralizátorsky ho poučuje o prednostiach Slovanov.¹¹

Jozef Minárik v knihe *Renesančná a humanistická literatúra*¹² ešte preberá názor o chvále Slovanov, aj keď už odhalil antonomázijný charakter pomenovania (Sphettius. Posmeškar, podobne ako Zoilu, Bubalus. Krézus). Avšak v *Klenotnici*¹³ skorigoval celý preklad, v ktorom zreteľne oproti Slavus – stojí Bohemus – a potvrdil proslovenský obsah epigramu, teda že ide o chválu Slovákov. Filický apostrofuje „Čecha“ aj v ďalších epigramoch, karhajúcich osoby, čo si nevážia svoj pôvod (*Tu ne satus veris, Lucumo lutulente, Bohemis?* – Lukumo hnusný, či nenarodil si sa z ozajstných Čechov?) – a teda indikuje kritiku do svojich radov ako Bocatius v epigrame *Ad Turcam*.

Odlišná je atmosféra epigramu *Roma Bohemis semper in ore est* (Česi majú Rím ustavične v ústach), kde reflektuje hanlivý postoj k nepriateľskej konfesii využívaní slovnej etymologickej hry: česky (h)rom – Roma – Rím, čo však neoslabujú Filického zamietavý postoj ku katolíckej cirkvi. Oslovenie Sphettius je teda antonomázijného charakteru, má zrejme rovnakú rolu, ako krčmár pri výstrahách pred alkoholizmom (*Ad vinarium*), alebo úradník–zlodej (*Ad Harpam questorem*) a pod. Vytvorenie fiktívneho adresáta prezentuje istú flexibilitu v prenášaní dôrazu na gnómickej platnosť výpovede: výpady proti úradníkovi zlodejovi, krčmárovi, zbojníkovi, pápežovi.

Filický, vzdelaný a primerane rozhladený, v duchu príležitostných žánrov venuje básne rôznym adresátom z vtedajšieho reálneho sveta. Na Karlovej univerzite boli do univerzitnej obce k českému národu pripojení: „Moravi, Hungari atque Slavi“¹⁴. Tlak reálneho faktu predpokladáme v básni venovanej práve Bocatiov, pri čom Filický sa pedagógovi a humanistovi vyznáva a vysvetľuje svoj osobný postoj k poézii. Napriek tomu zákonitosti literárneho priestoru viac-menej vylučujú možnosť, že Čech bol konkrétnou osobou. Je to zrejme postava, autorskou stratégiou použitá ako pozadie k predloženiu akútneho problému, ktorým bola

¹¹ Ján Mišianik: Vývin humanizmu na Slovensku. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.–16. storočí*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 197–233.

¹² Jozef Minárik? *Renesančná a humanistická literatúra*. Bratislava, SPN 1985.

¹³ Jozef Minárik? *Klenotnica staršieho slovenského písomníctva 2*. Bratislava, Tatran 1985.

¹⁴ Ján Tibenský: *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava, 1969, s. 18.

„obrana“ Slovákov, ktorí sú udatní ako ich predkovia, prostí, dôverčiví, statoční – čo však neocceňujú tí, ktorí za vznešenosť považujú bezbožnosť, hýrivosť, vierolomnosť a podvod. Čechovi v duchu ďalších „protialkoholických“ básní pripomína, že Žižkovo vojsko postrachom bolo susedným krajom, /teraz najväčšou slávou už mu je vyprázdniť džbán, topický motív humanistických básní vyzývajúcich k striednosti.

V každom prípade je pozoruhodné, že ide o prvú latinskú apológiu Slovákov, *con grano salis* povedané: o ich prvé pozitívne uvedenie do európskeho intelektuálneho sveta. V obhajobe práv Slovákov pokračujú barokoví spisovatelia, ktorí sa obrannými argumentmi identifikujú pred sebou i pred Európou v inej komunikačnej situácii. Na prvom mieste treba spomenúť Baltazára Magina: *Murices ... sive Apologia – Ostne ... alebo Obrana* (1728). V tomto spise obraňuje šľachtu Trenčianskej stolice i celého Slovenska pre útokmi profesora Bencsika, ktorý, podobne ale útočnejšie ako Frölich pred temer sto rokmi, napáda u Slovákov presvedčenie o autochtónnosti a pohostinskej teórii.

Apológia ako žáner predstavovala najsilnejší komunikačný priestor na vyraňovanie národnej identity, ktorá bezpochyby spočiatku existovala s nejasnými kontúrami, ktoré však v priebehu dejín dostávali stále zreteľnejšiu a dobovú formu. Predstavuje doklad o špecifickom prezentovaní dejín Slovákov, podľa ktorého ich netvorila lúpežné či dobyvačné vojny, ale ich história spočíva v nespočetnom znovubudovaní príbytkov a v zachraňovaní úrodných polí po každom ničivom vpáde cudzích vojsk. Koľkokrát im hrozilo doslova vyhynutie – bytostné, kultúrne, národné – vždy povstali a vytrvalo budovali ďalej. Takéto hodnotenie histórie napríklad zdôrazňuje V. Mináč v *Dúchaní do pahrieb* (1970), ale nie je neznáme i v českom kontexte. Alfredo Laudiero prirovnáva české obrodeňské dejiny k včelám a diviakom – včely stále vytrvalo stavajú úle, nespočetnekrát rozbúrané diviakmi¹⁵.

Apológia pôvodne bola obrannou rečou na starogréckych a starorímskych súdoch, ďalej bola známa aj u cirkevných otcov – najmä pokiaľ ide o obranu pravosti učenia cirkvi.

V humanizme a hlavne v baroku sa tento žáner alebo osobitý apologizujúci smer laicizoval – zrejme aj tlakom humanistického úsilia o „vedecké“ postupy a snaženia. Apológia pribrala a zvýraznila ešte jednu kvalitu – nestala sa iba obranou pred „cudzím“, ale aj oslavou „svojho“, čo sa

¹⁵ LAUDIERO Alfredo: *Api e cinghiali. Culture politiche dell' Europa centrale. Il caso ceco.* RUBBETTINO. SOVERIA MANNELLI. 2000 – pag 212.

prejavilo predovšetkým v apologetických tendenciách literatúry 18. a 19. storočia. Zároveň v baroku svojím žánrovým priestorom napomáhala disimilačnému procesu v rámci vyčleňovania národných literatúr.